

8gen-ART

e-ISSN: 2792-0569

Tuğba KÖMÜRCÜ

<https://orcid.org/0009-0003-0385-9531>

eposta: tugbakmrcc@gmail.com

Dumlupınar Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Teknoloji ve

İnovasyon Yönetimi/ Teknoloji ve

İnovasyon Yönetimi Anabilimdalı

Kütahya/Türkiye

*Sorumlu Yazar

(Corresponding author)

Araştırma makalesi
(Research Article)

Gönderilme tarihi/Submission date

21.10.2024

Kabul tarihi/Accepted date

30.11.2024

Yayınlanma tarihi/Publishing date

31.12.2024

8gen-ART-2024
Cilt/Volume : 4 Sayı/Issue :1
Doi:10.53463/8genart.202400301

ART DECO MİMARLIĞININ DÜNYA VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

ÖZET

Art Deco'nun mimarlık anlayışı olarak kabul edilebilen stiller, biçim özellikleri değil, biçimi oluşturan motivasyonları ve dinamikleri bulunmaktadır. Mimarlık yapıtları yer, zaman ve topluma bağlı olarak değişiklikler göstermiştir. Bu değişiklikler "üslup, tarz ve biçim" olarak nitelendirilmiştir. Durağanlık ve sakinliğin hüküm sürdüğü Eski Çağlar'da üslupların yapımı yavaş ilerlemiştir. Üslup değişimleri teknolojik gelişmelerle değişiklik göstermiştir. Bulunulan dönem içerisinde üslupları ayırmak zordur ancak geçmiş dönemleri incelemek gerekmektedir. Bununla birlikte, gündelik yaşamda objeler, yerleşimler ve yapılara bakıldığında üslubu betimlemek mümkündür. 20. Yüzyılda hakimiyet sağlayan Modernizm olarakta nitelendirmek mümkündür. Tasarımda ve mimaride Modern akım kendi içerisinde alanlara ayrılmıştır. Bazıları belirgin bir kısmı gölgede kalmışlardır. Ülkelerdeki kültür farkları Art Deco'nun, Dünya ülkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki yansımaları araştırılmıştır. **Anahtar Kelimeler:** art deco, mimarlık, sanat, modern mimari, art deco tarzı

ANALYSIS OF THE EFFECTS OF ART DECO ARCHITECTURE ON THE WORLD AND TURKEY

ABSTRACT

The concept that can be accepted as Art Deco architecture does not have form features, but the motivations and dynamics that form the form. Works of architecture have shown changes depending on place, time, and society. These changes are characterized as "style, style and form". The construction of styles progressed slowly in the Ancient Ages when stagnation and calmness prevailed. Stylistic changes varied with technological developments. It is difficult to distinguish styles within the current period, but it is necessary to examine past periods. However, it is possible to describe the style when looking at objects, settlements and structures in everyday life. In the 20th century, it is possible to characterize it as Modernism. The Modern movement in design and architecture is divided into fields within itself. Some of them are prominent while others remain in the shadows. Art Deco, which varies in culture, that is, in countries, the reflections of the world countries and the Republic of Turkey have been investigated. stated.

Keywords: art deco, architecture, arts, modern architecture, art deco style

1. GİRİŞ

Stil Moderne veya Deco olarak da adlandırılan Art Deco, geleneksel sanat ile avant-garde sanat arasında yerini alan, stilizasyonun çoğunluklu olduğu bir akımdır. Art Deco, 1920'lerin başlarında Fransa'da ortaya çıkan ve 1930'lar boyunca dünya genelinde popüler olan bir sanat ve tasarım hareketidir. Art Deco, mimarlık, iç tasarım, moda, mücevherat, mobilya ve grafik sanatlar gibi birçok alanda etkili olmuştur. Chrysler Binası (New York), Miami'deki South Beach otelleri ve René Lalique'in cam eserleri gibi birçok ünlü eser, bu stilin örnekleri arasında sayılabilir. 1925 yılında Paris'te gerçekleşen "(Exposition International des Arts Décoratifs et Industriels Modernes)" yani "Uluslararası Modern Dekoratif Sanatlar ve Endüstri Sanatları" sergisinde öne çıkan Art Deco, Gelecekçilik, Kübizm, Dışavurumculuk akımlarına kadar tarihi uzamaktadır. Art Deco, Alman Werkbund, Art Nouveau, Bauhaus, Rus Yapımcılık ve De Stijl hareketlerinden de etkilenmiştir. Art Deco, Art Nouveau'nun simetrik olmayan ve yamuk çizgilerin tersine simetrik bir düzene sahiptir. Kare, sekizgen veya dikdörtgen gibi kenarlı formlar ile doğrusal hatlar içermektedir. Yalın ve sade içeriği ile Art Deco, kısa zamanda Fransa'dan dünyaya kendini göstermiş ve uluslararası bir kalite kazanmıştır.

Art Deco'nun etkisi dünya genelinde geniş çapta hissedilmiş ve farklı kültürler tarafından içselleştirilerek yorumlanmıştır. Art Deco'nun bu kültürel etkileşimi ve yayılımı, özellikle mimari ve iç mekân tasarımında belirgin hale gelmiştir. Bu stil, sadece bir bina cephesi ya da planı üzerinden değerlendirilmekle kalmamış, aynı zamanda iç mekân tasarımı ve süslemeleriyle de bütünleşmiş ve tamamlanmıştır. Art Deco'nun küresel etkilerine bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nde Art Deco, özellikle New York City gibi büyük şehirlerde belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Chrysler Binası ve Empire State Binası, bu stilin simge yapıları arasındadır. Miami'deki South Beach bölgesi, Art Deco otel ve binalarıyla ünlüdür ve bu bölge "Art Deco Historic District" olarak bilinir. Art Deco'nun doğduğu yer olan Fransa'da ise, özellikle Paris'te bu stilin birçok örneğini barındırmaktadır. 1925'te Paris'te düzenlenen Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes, bu stilin adını almasına neden olmuş ve uluslararası alanda tanınmasını sağlamıştır. Birleşik Krallığın başkenti olan başta Londra olmak üzere diğer büyük şehirlerde, Art Deco stilinde birçok bina ve iç mekân tasarımı bulunur. Londra'daki Daily Express Binası, bu stilin önemli örneklerinden biridir. Hindistan'da ise Mumbai, Art Deco'nun Hint versiyonuna ev sahipliği yapmaktadır. Marine Drive boyunca uzanan binalar, Hindistan'daki Art Deco stiline örnekleridir. Latin Amerika'da Buenos Aires, Havana ve Rio de Janeiro gibi şehirler, Art Deco'nun etkisiyle inşa edilmiş birçok bina ve yapı barındırır. Bu bölgelerde Art Deco, yerel kültürel unsurlarla harmanlanmıştır.

Türkiye'deki Art Deco tasarımları incelendiğinde ise, özellikle Cumhuriyet dönemi mimarisi üzerinde etkili olmuştur. İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde Art Deco stilinde inşa edilmiş birçok bina bulunmaktadır. İstanbul'daki bazı apartmanlar, kamu binaları ve ticaret merkezleri bu stilin izlerini taşır. Özellikle 1930'lar ve 1940'larda inşa edilen bazı yapılar, Art Deco'nun Türkiye'deki yansımaları olarak dikkat çeker.

"Art Deco Mimarlığının Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkilerinin İncelemesi" isimli çalışmada yol göstermesi için aşağıda bahsedilen bazı çalışmalar şu şekildedir: (Benton vd., 2005)'de Art Deco'nun tanımını sade ve anlaşılır haliyle açıklamıştır. (Klein, 1974)' de Art Deco'nun I. ve II. Dünya savaşları arasında ve sonraki dönemlerde ilerleyişini, kendini gösterdiği çeşitli alanları ifade etmiştir. (Şenyapılı, 2008) çalışmasında Art Deco tarzının modernizmle postmodernizm arasında olan ilişkisini ve benzerliklerini göstermiştir. (Press, 2007)' de Art Deco'nun bulunan bütün sanat tarzlarının bir bileşimi olduğu ülkeler ve kültürlerle göre şekillendiğini çalışmasında açıklamıştır. (Darton, 1989) ise çağdaş

sanat mobilyalarının dönemde nasıl şekillendiğini, tasarımla gösterilen ilgiyi beyan etmiştir. (Hasbora, 1998)'de belirtilen tarzın çok yönlü bir sanat alanı olduğunu, dönemde kullanılan şekillerin mobilyalarda ve yapılarda nasıl şekillendirildiğini göstermiştir. (Benton, vd., 2005) çalışmasında Art Deco sanatının pragmatik bir stil olduğunu söylemiştir. (Özgüven, 2009)' de dönemde Art Deco tarzıyla yapılan yapıların kademeli yükseltilerine örnek vermiş, yapıların iç mimarlık ve mimarlık kavramlarına uygun olarak şekillenmesini anlatmıştır. (Clouzot, 1997) ise dönemde inşa edilen yapıların güneş ışını ve gökkuşağı gibi şekillerle sembolize edildiğini, simetrik formlarla yapılara aktarılmasına açıklık getirmiştir. (Özbayraktar, 1996) çalışmasında Avrupa ve Türkiye'de Art Deco tarzının kültürler arası farklılıklarından bahsetmiş, stilin ülkeler arasındaki farklı işlenişini örneklerle ortaya koymuştur. (Balamir, 2003), Mimarlık Dergisi için yaptığı çalışmada ülkemizde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dönemde Art Deco stiline yapıları aktarımını, eski ve yeni başkentlerdeki inşa edilen yapıların farklılıklarını ortaya koymuştur.

2. ART DECO SANATININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Art Deco'nun tanımlamalarının geneli incelendiğinde varılan ortak sonuç, tüm tasarım alanlarının modern tarza ulaşmaya başlaması olarak genellemek mümkündür. Charlotte Benton ve Tim Benton tarihçi yazarlar olarak, Art Deco'nun tanımı ile ilgili şu kelimeleri kullanmışlardır (Darton, 1989). "Art Deco, I. ve II. Dünya savaşı arasındaki tüm dünyaya yayılmış, mimari, moda, güzel sanatlar, iç mimari, sinema, tekstil ve fotoğrafçılığa kadar tüm alanlara hitap etmiştir. Çağdaş ancak Modernist olmayan 21. Yüzyıl tarzına aktarılan isimdir." ifadelerini kullanmıştır. Radikal teknolojik dönüşüm, siyasi ve iktisadi krizler, toplumsal kargaşa döneminde ortaya çıkmıştır (Benton vd., 2005). Fransız tarzın ihtişamlı yapıtlarının beğeni topladığı dönemde, Art Deco ortaya çıkmış ve 1925 yılında Paris'teki sergide takdim edilmiştir.

Art Deco tarzından etkilenen ve bunun sonucunda ortaya çıkan yeniliklerde; geometrik formlar, yüzeyler, stilize çiçekler, gölgelendirilmiş hayvan ve kıvrak kadın figürleri, canlı renkler, her sezona uyum sağlayacak multidisipliner bir tarzda örnek oluşturmıştır. Art Deco; grafik, mimari, dekorasyon gibi birden fazla alanda etkili olmuş, Fransız tarzının dışındaki yapıtlarda da kendini göstermiştir. Art Deco, 1966'da stil kimliği olmasından sonra, kullanılmasından 1968'de Bevis Hillier Art Deco tarihçisi olarak ilk kez bir tarzı açıklamıştır. Mimari, tekstil, moda ve dekoratif sanatlar alanlarında 1909-1939 yıllarında popüler olan güzellik anlayış olarak Art Deco'yu Açıklamıştır. Ek olarak fotoğrafçılık, güzel sanatlar ve film endüstrisi alanlarını da etkili olduğunu anlatmıştır (Lussier, 2003). Bazı Fransız yazarların ifadeleri Art Deco'nun, 1910-1920'li yıllar arasındaki Fransız gösterişli tüketim yapıtlarıyla birleşse de Amerikalı yazarlar, yapılan araştırmalarda tarzın dönüşümündeki önemini belirterek tanımı daha çeşitli bir yelpazede değerlendirmişlerdir. Art Deco hızlı bir biçimde I. ve II. Dünya Savaşı arasında her türlü dekoratif tasarımı tanımlayan herkesin kabul ettiği bir tarz olarak ortaya çıkmıştır. Ülkeler arasında sadece söylem şekli değişen geniş kapsamlı uluslararası terim haline gelmiştir. Art Deco birden fazla tasarım akımını kapsadığından dolayı karmaşıklık hissine neden olmuştur (Klein, 1974).

Art Deco'nun etkisi sadece mimari ve iç tasarımla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ticari tasarımlar, yayınevleri, moda, grafik tasarım ve reklamcılık gibi çeşitli alanlara da yayılmıştır. Bu etkiler, Art Deco'nun estetik prensiplerini ve karakteristik özelliklerini bu alanlara taşıyarak, görsel iletişimi ve ticari yapıyı da dönüştürmüştür. Art Deco, dükkân camlarında, ışıltılı ve yeni renklerle moda, grafik ve reklamcılık araçlarıyla iletilmiştir.

Avant-garde tarzıyla muhafazakâr tutum tarzı arasında olan Art Deco iki tarz arasında konumlanmıştır. Akımın çekici ve enerjik etkisiyle, popüler halinde sanatın üst düzeyi olarak etkileşim içerisinde olmuştur. Art Deco; 20. yüzyılın ilk yıllarında başlamış ve doruk noktasına 1920-1930'lu yıllar arasında kültürler, tasarımlar ve düşüncelerle zengin çeşitlilik olarak çevreleyici bir kavram haline gelmiştir. Art Deco, I. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu hasarları düzeltmek amacıyla Batı'nın kaygılı ve sıkıntılı olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Ancak, sorunlara rağmen zengin, renkli desen ve formlarıyla dönemin sorunlarını dağıtmıştır. Sorunlardan kurtulmayı amaçlayan toplum, desen, gösteriş, form ve renklerle kendini yeniliklere açık hale getirmiştir. Yaşadıkları sorunların etkisi, ortamların dekorasyon, mobilya, obje, giyim ve hayat tarzlarına yayılmıştır. Art Deco, geçmiş tarzların başarılı aktarımıyla yeni olanı yaratma ve kullanma eğiliminde olmuştur. Art Deco, oluşturduğu sadeliğin ardından modernizmi geliştiren bir kaynak ve geçiş süreci olmuştur. (Şenyapılı, 2008).

Art Deco sanat hareketi, birçok farklı akımın etkilerini bir araya getirerek zengin ve çeşitli bir stil oluşturmuştur. İşte bu hareketin detaylarına dair bazı bilgiler şöyledir: Art Deco'nun kapsadığı akımlardan olan Fütürizm: Sanayileşme, hız ve modern teknolojiye vurgu yapar. Art Deco, Fütürizm'den makine estetiğini ve dinamizmi almıştır. Kübizm: Geometrik formları ve kırık yüzeyleri ile bilinir. Art Deco, Kübizm'in geometrik desenlerinden ve soyutlamalarından etkilenmiştir. Konstrüktivizm: Endüstriyel malzemeler ve yapısal formlarla çalışır. Art Deco, Konstrüktivizm'in endüstriyel estetiğini ve malzeme kullanımını benimsemiştir. Modernizm: Yenilikçi ve ileriye dönük bir yaklaşımı temsil eder. Art Deco, Modernizm'in sade ve işlevsel tasarım anlayışını içine almıştır. Wiener Werkstätte: Avusturya'da ortaya çıkan bir sanat ve zanaat hareketidir. Art Deco, Wiener Werkstätte'nin el işçiliğine ve detaylara verdiği önemi yansıtmıştır. Bauhaus: Fonksiyonelliği ve minimalist tasarımı savunan bir okul. Art Deco, Bauhaus'un işlevselliği ve sadeliğinden etkilenmiştir. Art Nouveau: Doğal formlar ve kıvrımlı çizgilerle karakterizedir. Art Deco, Art Nouveau'nun süslemeli ve dekoratif yönlerini daha geometrik ve simetrik bir şekilde kullanmıştır.

Art Deco'nun esin kaynakları ise şu şekilde sıralanabilir: 20. yüzyılın başlarında artan uluslararası ulaşım imkânları, farklı kültürlerin ve sanat tarzlarının bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu, Art Deco'nun çeşitliliğini ve zenginliğini artırmıştır. Anı zamanda Çin ve Japon sanatının zarif ve detaylı desenleri, Art Deco tasarımlarında etkili olmuştur. Diğer taraftan 1920'lerde yapılan kazılar, özellikle Mısır'da Tutankhamun'un mezarının keşfi, Afrika, Mısır ve Aztek Meksika'daki primitif kültürlerle olan ilgiyi artırmıştır. Bu kültürlerin desenleri ve motifleri, Art Deco tasarımlarında sıklıkla kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Art Deco, savaşın getirdiği yıkım ve belirsizlikten uzaklaşmayı amaçlayan bir toplumun yansımasıdır. Bu dönemde Art Deco, politik ve sosyal sorunlardan ziyade, üretkenliği ve pozitifliği ön plana çıkarmıştır. Lüks, zenginlik ve ilerlemeyi temsil eden tasarımlar, dönemin umutsuzluğunu dağıtmaya çalışmıştır. Ayrıca Art Deco'nun etkisi, dekorasyon, mobilya, obje, giyim ve genel yaşam tarzlarında kendini göstermiştir. Toplum, savaş sonrası dönemde yeniliklere ve modernliğe açık hale gelmiştir.

Art Deco, modernizme geçişte önemli bir rol oynamıştır. Sadelik ve işlevsellik arayışı, modernist hareketlerle paralel ilerlemiştir. Art Deco'nun oluşturduğu bu geçiş süreci, postmodernizmin özgür ve eklektik yapısıyla da benzerlikler taşır. Postmodernizm, tıpkı Art Deco gibi farklı stilleri ve etkileri bir araya getirerek, özgün ve yaratıcı bir ifade biçimi sunar. Art Deco, zengin ve çeşitli bir estetik anlayışıyla hem geçmişin hem de geleceğin

izlerini taşıyan bir sanat hareketidir. Bu özellikleriyle, sadece bir dönemi değil, aynı zamanda evrensel bir tasarım dilini temsil eder. (Press, 2007).

Şekil 1: Josef Hoffmann'ın 1903'te tasarladığı orta sehpa ve 1904'te tasarladığı masa lambası tasarımları

Cam, mobilya ve düz tabak takımı tasarımlarında da Avusturyalı tasarımcılar çağdaş görüntüler elde etmiştir. Benzer tasarımları tasarımcı ve mimar Charles Rennie Mackintosh'un (Şekil 2) ortaya çıkardığı, saklı kıvrımları olan, açık renkli ve koyu sınırlarıyla çağdaş tarzda mobilya tasarımları, iç mekân objeleri ve binalarında da görmek mümkündür (Darton, 1989).

Şekil 2: 1916'da Charles Rennie Mackintosh tasarladığı sigara dolabı

İngiliz tasarımcılar Mackintosh'dan önce, seri üretimi yapacakları modern tasarımlara başlamışlardır. Yani 19.yüzyıl son döneminde gösteriştense uzak, modern çizgileri olan Art Deco yavaş yavaş şekillenmiştir. Teknolojik gelişmeler sayesinde sanayi, bakalit, plastik, alüminyum ve krom kullanarak materyal üretimi, seri üretimi ve beraberinde sergilerin artmasını sağlamıştır. Bu da Art Deco tarzının milletlerarası yayılışının temelini oluşturmuştur. Taz benimsleyen tasarımcılar, Art Deco'nun benimsedikleri sanat tarzıyla uyumlu olacak şekilde tarzı çeşitlendirmişlerdir. Art Deco, çoğunlukla Art Nouveau ve bölünme tarzının aksi hali olarak düşünülse de benzer özelliklerinin olması nedeniyle takipçi sanat stili olarak görülmüştür. 19. yüzyılda sanatçıların kullandığı geometrik veya düz ya da keskin kübik formlar ve soyut süslemelerle iletilen etki Art Deco'da bulunmaktadır. Erken dönem tarzının farklı kültürleri bünyesinde bulundurma özelliği

Art Deco'nun açıklayıcı özelliği olmuştur. Aynı şekilde Art Nouveau'yla ortak biçimde olan Art Deco da, multidipliner karmaşık bir tarz olduğunu ortaya koymuştur (Hasbora, 1998).

Art Deco, Art Nouveau'yla benzerliğinin yanı sıra farklılıklarını da ortaya koymuştur. Art Nouveau, kıvrımlı çizgiler, organik formlar ve dalgalarla karakterizedir. Art Deco ise daha çok geometrik şekiller, keskin hatlar ve simetri üzerine odaklanır. Art Nouveau, genellikle doğal ve yumuşak malzemeleri tercih ederken (ahşap, cam, seramik gibi), Art Deco lüks ve endüstriyel malzemelerle (metal, cam, krom gibi) öne çıkar. Art Nouveau, genellikle 1890'ların sonları ile 1910'ların başları arasında yaygınken, Art Deco 1920'lerin başlarından 1930'ların ortalarına kadar etkili olmuştur. Art Nouveau, sanatta doğal sürekliliği ve organik bütünlüğü vurgulayan bir felsefeye sahiptir. Art Deco ise daha modernist ve işlevselliği ön plana çıkaran bir yaklaşımı benimser. Art Deco ve Art Nouveau, 20. yüzyılın başlarında sanat ve tasarım alanlarında yenilikçi ve etkili birer hareket olarak ortaya çıkmışlardır. Her iki tarz da estetik anlamda büyük bir etki yaratmış olsa da farklı temel felsefeler ve stilistik özellikler taşırlar. Art Nouveau'nun organik ve kıvrımlı doğasına karşın, Art Deco keskin hatlar, geometrik desenler ve modernist bir estetik sunar. Bu nedenle, her iki tarz da kendi dönemlerinde ve sonrasında önemli bir miras bırakmıştır. (Benton, vd., 2005).

3. ART DECO MİMARLIĞININ DÜNYA VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Art Deco'nun temelinde, Art Nouveau tarzından büyük ölçüde etkilenen bir beğeni veya tarz vardır. Ancak Art Nouveau, Kübizm ve Bauhaus gibi tarzlardan da etkilenmiş olmasına rağmen, daha analitik, sade, geometrik ve endüstriyel özelliklere sahip bir tarzı kapsamaktadır. Art Nouveau'nun zarafet ve gösterişli Avrupa zevklerinin, 1920'lerde Amerikan yaşam tarzıyla benimsenmesi arasında bir bağlantı vardır. New York'taki Rockefeller Merkezi, Empire State binası ya da Chrysler binası Art Deco'nun yapıtsal örnekleridir. Endüstriyel tasarımda sade, tekrar eden, geometrik ve düzlemsel oluşu Art Deco'nun belirgin özelliklerindendir. Geçmiş Kübizm ve dışavurumcuğa dayanır. Mimaride doğal formlar, sade şekiller, geometrik hatlar ve nitelikli malzeme kullanımı görülmüştür. 1925'te Ruhlmann'ın (Şekil 3) tasarladığı "Exposition Internationale Des Arts Décoratifs at Industries Moderns" sergisinde "Hotel du Collectionneur" pavyonu yapının sadeliği ve aşamalı yükselişi Art Deco'nun simgesi haline gelmiştir (Özgüven, 2009). Belirtilen yapılarda, güneş ışınlarının sembolize edildiği motifler gökkuşağı stilleri (Şekil 4 ve 5) dikkat çekmiş ve bu formları düz ve simetrik biçimde aktarmışlardır. (Clouzot, 1997).

Şekil 3: Paris,1925, Hotel du Collectionneur, Primavera ve Ruhlmann Pavyonları

Şekil 4: Paris,1925, Grands Magasins du Louvre Pavyonunda çalışma odası

Şekil 5: Paris,1925, Ruhlmann Pavyonunda otel odası

Art Deco'nun kaynağı Fransa'dır. Art Nouveau'dan sonra Avrupa'da 1920 yıllarında mimarlık alanında, heykel ve resimde, uygulamalı sanatlarda, iç mekân tasarımında, grafik tasarım alanlarında etkin olan Art Deco tarzı hızla ABD'de kendini göstermiştir. Sanat tarihi ve mimarlığa farklı bir boyut kazandırmıştır. Bazı eleştirmenler Art Deco'ya Art Nouveau'nun zıttı olarak görmenin doğru olacağını söylemektedir. “Biçim işlevi izler” düşüncesinden ilerleyen Art Deco, Fransa'da duygusal, canlı ve heyecanlı (Şekil 6) şekilde karşılanmıştır. Avrupa'da, Türkiye'ninde arasında olduğu farklı kültürlerde ve ardından ABD'de işlevselcilik (fonksiyonalizm) ve iktisadi terimlere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir (Özbayraktar, 1996).

Şekil 6: Miami Beach Art Deco ve Tropical Deco

Şekil 7: Cincinnati Union Terminal, Paul Cret ve Roland Wank

Şekil 8: The Daily Telegraph Binası, Napier-Yeni Zelenda

Şekil 3,4, 5, 6,7 ve 8’deki yapılarda, değişik dekorasyon ve malzeme kullanımı çoğunun eski formları kullanılarak ortaya çıkarılmıştır. Art Deco tarzının mimarideki ilk örnekleri kentsel yapılar (Şekil 8) olmuştur. Çoğunlukla yüksek katlı ve teraslı binalardır. Ancak dünyada bilinen bu binalara ek olarak Art Deco, dikeyde ve yatayda, özel ve kamuda birçok yapıt görmek mümkündür (Bayer, 1992).

Şekil 9: Chrysler Binası, New York

Art Deco stiline başlangıcında çoğunlukla düz hatlar, geometrik formlar ve aşamalı ilerleyen katlar, gösterişli süslemeler ve nadir bulunan malzeme kullanımı ilerleyen zamanlarda Art Deco’nun farklı bir türü olarak “Streamline Moderne” meydana gelmiştir. Streamline Modern, aerodinamik çizgilere sahiptir. İç mekânlar, mimari ve süslemelerde de sıklıkla kullanıldığı gibi araba tasarımlarında kendini göstermiştir (Reis, 2009). New York Art Deco stiline ve gökdelenlerin merkezi olarak bilinmesine rağmen gökdelen inşası Chicago’da meydana gelmiştir. Sullivan diğer bir adıyla gökdelenlerin babası çağdaş

estetik anlayışının öncüsü haline gelmiş şehirde inşa edilen diğer yapılar benzer görünüşle inşa edilir hale gelmiştir. Art Deco tarzı sadece gökdelenleri değil aynı zamanda konutları da etkilemiştir. Los Angeles'ta mimar Milton J. Black tarafından inşa edilen Apartment Building (Şekil 10) Art Deco tarzında yapılan konutlara en iyi örnek olmuştur. Üç farklı parçandan oluşuyormuş gibi görünen yapı aslında tek bir yapıdan meydana gelmiştir. Ön cephe amorf, arka kısım teras ve diğer cephelerde kütleler halinde yapılmıştır.

Şekil 10: Chrysler Binası, New York

Japonya'da ise, yenilenen Doğu kültürünün Avrupa tarzına kuvvetli etkisi olmuştur. Bu durum Art Deco'nun orijinal çağdaş milli tarza dönüştürülmesine yardımcı olmuştur. 1929 yılında Amerika, iletişim yollarının da içerisinde olduğu, tüketim ürünleri ve mimari tasarımların yelpazesi Art Deco tarzına uygunluğu sağlanmıştır. Gelişmeler yenilik ile aerodinamik metotlar tasarımcılara kolaylık sağlamıştır. Art Deco izleri taşıyan tasarımlardaki birleştirici faktörlerinden en öne çıkanları, geometrik formları belirten ve bununla birlikte sanayi dönemi uygulamalı sanatlar ve güzel sanatlar üzerinde etkili olmuştur (Loeb, 1972; Benton, C., Benton, T. & Wood, G., 2005).

Art Deco tarzında kaliteli malzeme ve zarafet denildiğinde iç mekân mobilyalarından en önemli eser 1916'da tasarlanan abanoz köşe dolabı (Şekil 11), çiçek motiflerinin stilize edilmesi ve verniklenmesi beğenileri üzerine çekmiştir.

Şekil 11: 1916, Jacques- Emile Ruhlmann köşe dolabı

Art Deco mobilyada kullanılan malzemeler incelendiğinde üretici ve tasarımcıların Art Deco tarzında mobilya üretimi ve mekânlarda kullanımı neo-klasizm döneminde yani 19. Yüzyılda zarif ve lüks parçalar meydana getirmişlerdir. Bu dönemde tasarımcılar kısıtlı üretimden seri üretime geçmişlerdir. Tarzın etkili olduğu zamanlarda, duvar ve döşeme, zemin dekorasyonları ve camlar birlikte kullanılmıştır. Çelik, ayna, boru, cam, boyanmış ahşap malzemeler (Şekil 12) kullanılmıştır. Sadelik, konfor ve esnek tasarımlar meydana getirmişlerdir (Samuels, 2003).

Şekil 12: Jean Dunand'ın 1922-1926'lerde Ahşap Art Deco dört kanatlı paravanları

Art Deco mobilyalarında malzemelerinin sevilen siyah yüzeyini abanoz ağacıyla tasarlamışlardır ancak bulunduğu dönemde maliyetinin fazla olması diğer ağaç türlerine yönelmelerini sağlamıştır. Brezilya jakarandası, calamander, palmiye ağacı, zebra ahşap, ambonya, gül ağacı, çınar yapraklı akçaağaç ve maun ahşap alternatif ağaç türleri olmuştur (Duncan, 1988). Art Deco' da mobilya anlayışı gelenekselciler ve modernistler olarak ikiye ayrılmıştır. Gelenekselci olarak adlandırılanlar kaliteyi ön planda tutmuşlardır. Bundan dolayı kaplama ya da masif, abanoz, gül ağacı gibi materyalleri kullanmışlardır. Mobilyalarda kullanılan stiller ise tasarımcıya göre farklılık göstermiştir. Gelenekselci Emile-Jacques Ruhlmann, iç mekânda dikey çizgiler vurgulamış lüks izlenimi vermek için amarant, abanoz ve maun materyallerini kullanmıştır (Yusufoğlu, 2014; Kayaalp, 2018). Modernistler ise seri üretimi desteklemişlerdir. Dönemin kendi gereksinimlerini oluşturduğunu buna cevap olarak hızlı üretimin çözüm olacağını düşünmektedirler. İkinci Dünya Savaşı ile beraber Art Deco modası ikinci plana düşmüş dolayısıyla üretim duraksamıştır. Corbusier, Gropius ve Rohe gibi mimarlar devreye girmiştir. Dönemin şartları ve yeni üslup arayışı dolayısıyla yapılarda işlevsellik, sadelik ve az seviyede süsleme temel alınmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'na kadar etkisi devam eden Art Deco tarzı tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Gümüşeli, 2016).

Şekil 13: Radio City Music Hall, New York, 1978

New York, Art Deco'yu karmaşık şehir olarak tanımlamış ve Miami'nin Güney Sahillerindeki otellerde tatil yapanları temsil etmiştir. New York'da bulunan mimari başyapıtlardan bir diğeri, Radio City Müzik Salonu (Şekil 13) olmuştur. Rockefeller Merkezinde yapımı biten ilk yapı olarak bilinmektedir. Yapıt Art Deco stiline klasik örneği olarak benimsenmiştir. Avrupa veya Kuzey Amerika'daki farklı Art Deco yapıtlarının tamamında konforlu ve renkli apartman ve oteller "Tropik Deco" ifadesi kullanılmıştır. Üstün olarak pastel renkler ve az katlı yapılara sahiptir. Miami Art Deco Bölgesindeki oteller şeridi, çaprak şeklinde Art Deco nakışlara sahiptir. Miami'de mimar Henry Hohauser okyanus, bölgeye ait kuş türleri ve bitkiler kullanmıştır. Birbirini takip eden motifler Tropik Deco'yu (Şekil 14) meydana getirmiştir. Güverte puntelleri, Lumbuzlu camlar ve gemi direklerinin oluşturduğu Atlantik'i geçen yolcu gemilerini taklit eden Deco otelleride meydana getirilmiştir (Kim, 2000). New York, Miami, Paris, Havana ve Montreal bölgelerinde Art Deco stiliyle tasarlanan mekânlar daha çok ilgi görmeye devam etmektedir.

Şekil 14: Tropik Deko, Miami

Türkiye'de ise Art Deco mimarisine bakıldığında ise Batı'ya oranla birkaç yıl sonra gelmiştir. Art Deco mimarlık anlayışında Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakılan kültürel miras olarak düşünülebilir. Fakat çoğunlukla Cumhuriyet'in başkenti olan Ankara'ya yönelmişlerdir. Çağdaş kamu yapılarının inşa edildiği kent, Atatürk'ün inkılaplarının simgesi haline getirilirken, İstanbul, eski başkent olarak çağdaş mimarlığın sivil özelliklerini almıştır. Yani, Ankara inşa düzenlemelerine, İstanbul'dan sonra başlamış ve temeli Osman Devleti'ne kadar uzanmaktadır. Yeni inkılapların oluşturduğu ekonomik ve toplumsal koşullar İstanbul'da başlayan Art Deco stiline ilerleyişine destek olmuştur. Farklılaşan yaşam biçimiyle birlikte konutlardaki değişiklik gereklilik olarak düşünülmüştür (Balamir, 2003). 1928-1934 yıllarında, Fatih, Beyoğlu ve Eminönü

sıralaması Art Deco tarzından inşa edilen yapıların sıralamasıdır. Fatih ve Eminönü'nde müstakil, Beyoğlu'nda ise apartmanlar öne çıkmaktadır (Anonim, 1935).

Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'a gelen Art Deco tarzının günümüzdeki ilk örneği 1929 yılında Şişli'de yapılan "Zermayer Evi" olmuştur. 1929'dan sonra Şişli ve Beyoğlu'nda bulunan yapılar gelişmeye başlamıştır. Dönemin finansal şartları doğrultusunda, yalnızca barınma gereksiniminin yanı sıra emlak sektörü de hareketlilik göstermiştir. İstanbul'da bulunan hemen hemen bütün cephelerinin revizesi yapılmıştır. Apartman ve müstakil konutlar tarz içerisinde birbirinden farklı şekilde inşa edilmiştir. Gümüşsuyu, Taksim, Ayaspaşa, Firuzağa, Cihangir Art Deco muhitleri olarak gösterilmektedir. Harbiye, Nişantaşı, Teşvikiye, Maçka'da bu semtlere dâhildir. Anadolu yakasında ise, Bostancı, Kadıköy, Moda bölgesinde müstakil villalar ve az katlı apartmanlar kendilerini göstermektedir. Boğaziçi'nin deniz boyunda Arnavutköy, Emirgân, Büyükdere ve Bebek Art Deco semtlerindendir. Suriçi semtlerinde ise, Cağaloğlu, Fatih ve Laleli bölgesinde de Art Deco mimari yapılarının örnekleri mevcuttur.

Şekil 15: Ulus, Ankara, İş Bankası

Şişli-Beyoğlu istikametinde artan Art Deco esintilerinin, Cumhuriyet'in ilân edilmesinin ardından kalkınan sanayiciler ve tüccarlar, Osmanlı devletinden kalan mal varlıklarını korumuş ve İstanbul'un temsilcileri haline gelmişlerdir. Ankara'da çağdaş mimarlık örneklerine rastlanan dönemde, İstanbul'da bulunan Art Deco mimarlığı, İstanbul-Ankara bakış açılarıyla, hükümetin oluşturduğu yeni başkent çağdaş yapılarıyla ön plana (Şekil 15) çıkmaya başlamıştır. Varlıklı girişimciler sayesinde çağdaş yapılar dönemin savaş izlerini silmeye yardımcı olmuştur (Batur, 2005).

Şekil 16: Pertev Apartmanı, Taksim, Beyoğlu, Art Deco örneği

Şekil 17: Ankara Palas Apartmanı, Gümüşsuyu, Beyoğlu, Art Deco örneği

Şekil 18: Taş Apartmanı, Talimhane, Beyoğlu, Art Deco örneği

Şişli ve Beyoğlu (Şekil 16, 17 ve 18) başta olmak belirtilen semtler, Tanzimat yıllarında olan kültürel ve sosyal ilerlemelerin netlik kazandığı, hayat biçimlerinin netleştiği bölgeler olarak görülmektedir.

Mimarlık alanında Art Deco'da sıklıkla kullanılan şekiller:

- Yinelenen geometrik formlar
- Güneş ışınları
- Aşamalı yükselen yapılar
- Stilize edilmiş formlar
- Biçimlendirilmiş çiçek desenleri
- Simetri

Mimarlık alanında Art Deco'da sıklıkla kullanılan malzemeler:

- Işıltılı kumaşlar
- Krom
- Cam
- Aynalar
- Vernikler
- Kıymetli ahşap kaplamalar

- Lake boya

İstanbul ve çevresinde bulunan Art Deco dönemine ait yapıların çoğunluğu kâgir malzemeye inşa edilmiştir. Cephe düzenlemelerine bakıldığında giriş katlarda simetrik, kalan kısımlarda ise simetrik olmayan özellikler bulundurmaktadır. Asimetriyi sağlayan etmen apartmanlarda giriş kapısındadır. Kapıların özelliği ise zeminden yukarıda bulunmasıdır. Kapiya erişim birkaç basamak ile çıkılarak sağlanır. Dikdörtgen şeklinde olan apartman kapıları üzerine eklenen yuvarlak ya da dörtgen pencereler bulundurur. Dekorasyon amaçlı olmasının yanı sıra giriş koridorunu aydınlatması için de kullanılmıştır. Girişte çoğunlukla hol kısmında mermer merdivenlerle birinci kata bağlanmaktadır. Duvarlarda, geometrik şekillerle yapılan resimler bulunmaktadır. Pencereler ve kapılar oldukça büyük inşa edilmiştir. Bu durum inşa edilen yapının tavan yüksekliğini de etkilemiştir. Pencere parmaklıkları ve kapılar merdivenlerin tırabzanlarında ki demir işçiliği geometrik desenlerin yaygın olarak kullanımıyla birlikte Art Nouveau ve Art Deco tarzını ortak şekilde yansıtmaktadır (Bedrettin & Behçet, 1933).

Müstakil yapılarda, erken Cumhuriyet döneminde apartmanlardan daha fazla talep görmüştür. Bu durumun asıl nedeni geleneksel Türk evlerini güncellemesi olmuştur. Bitişik sıralı inşa edilen apartmanların geniş cepheleri, yüksek tavanlı ve kapılı (Şekil 19) inşa edilmesine müsaade edilmiştir. Villalar ve müstakil konutlar alan rahatlığından yararlanarak çeşitli geometrik formları bir arada kısıtlama olmadan kullanıldığı görülmüştür. Müstakil yapılarda, yarım daire çıkmaları ya da yuvarlak köşeli formlar kullanılmıştır.

Şekil 19: Art Deco örneği, Şişli.

Beyoğlu'nun en son inşa edilen yapılarının semti olan Talimhane, Art Deco yapılarının sıklıkla görüldüğü bölgelerden birisidir. 1920 yıllarının sonlarında yapımına başlanan apartmanlar, müstakil konutlar ve villalar 1930 yıllarına kadar sürmüştür. Talimhane sürecin sonunda Art Deco tarzının müstakil yapılarının olduğu semt (Şekil 20) ilan edilmiştir.

Şekil 20: Apartmanlaşma süreci, Talimhane.

Talimhane-Taksim ve Ayaspaşa-Gümüşsuyu semtleri dışında, Beyoğlu ve Cihangir’de Art Deco estetiğinin farklı örneklerinin olduğu semtlerdendir. Taksim ve Kabataş arasında bulunan Cihangir’deki konutların özellikleri bakımından geleneksel yapıdaki ahşap evlerin olduğu semt özelliğini taşımıştır. 20. Yüzyılda Cihangir’de semtte yaşanan şiddetli yangınlar nedeniyle ahşap evlerin önemli çoğunluğu yok olmuştur. Felaket sonrası Neo-Klasik cephesi bulunan yapılar Art Nouveau stiline etkilerini yansıtan apartmanların inşa edildiği görülmüştür. Cihangir’de geç ve erken dönem süreçlerinden kalan yapılara rastlamak mümkündür. Şimşirci Sokak, Lenger Sokak ve Güneşli Sokak semtin en ilgi çeken sokaklarından (Akyıldız, 2005). Art Deco tarzına sahip olan yapıların çoğunluğu Şişli-Beyoğlu semtlerinde bulunmaktadır. Fakat 1920 yıllarının bitişinden başlayan süreçte İstanbul’daki hemen hemen her semte villa ve apartmanlar Art Deco tarzıyla inşa edilmiştir. Yarımada içerisinde Eminönü ve Fatih’e (Şekil 21) bağlı bölgelerde ahşap yapılar azalıp yerini Art Deco konutlarına bırakmıştır.

Şekil 21: Fatih, Taşçı Salih Evi.

Dönemde inşa edilen Art Deco yapılarının kimler tarafından ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Arşivler, araştırmalar ve dönemin çağdaş hareketlerini kayda alan

Arkitekt dergisi yapıların büyük çoğunluğunun Türk mimarlar tarafından inşa edildiğini kaydetmiştir. Mimarlık mesleğinin henüz kurumsallaşma gayreti içerisinde bulunduğu bir zamanda, inşa edilen yapıların ustalar ve kalfalar tarafından yapıldığı düşünülmektedir (Anonim, 1939; Erdem ve Yıldırım, 2015). Harbiye'ye geçildiğinde Cumhuriyet Caddesindeki yapılara bakıldığında, baklava dilimli pencere kenarı süslemeler, kırık tepe camı bulunmaktadır. Nihat Vedat Tek'in 3 kapı numaralı Pertev Apartmanı'da Art Deco stilinin anıtsal nitelikteki yapılarındandır. Apartmanda birbirine bitişik 5 numaralı kapısı İstiklal Apartmanıdır. İstiklal Apartmanı ise demirden süslemeler, dar balkonları ve geometrik formlarıyla Art Deco'nun diğer örneklerinde olduğu gibi aynı ve farklı özelliklerini taşımaktadır (Gülersoy, 2003).

Maçka Cadde'sinde Neo-Barok ve Neo-Klasik tarzın etkilerini aktaran yapılar bulunurken, Art Deco tarzından apartmanlarda görmek mümkündür. Vehbi Bey Apartmanı, kırık kenarlı çıkması ve kırık tepe camıyla bölgenin temsilci yapılarındandır. Aynı şekilde, Maçka Caddesinin yakınlarındaki Hüsrev Gerede Caddesi 1930-1940 yılları arasında Art Deco tarzında inşa edilen yapıların çoğu ayakta değildir.

Şekil 22: Maçka, Vehbi Bey Apartmanı.

Fatih'te 1989 müstakil ev, 16 apartman; Beyoğlu'nda 580 müstaki ev, 1070 apartman; Eminönü'nde 861 müstakil ev, 86 apartman; Kadıköy'de 592 müstakil ev ve 38 apartman inşa edilmiştir. Dönemde Mühürdar, Kadıköy ve Moda hattı itibariyle ilerleyen Suadiye, Feneryolu ve Erenköy gibi bölgelerde Art Deco stilinin yoğunlukla inşa çalışmaları yapıldığı bilinmektedir (Anonim, 1935).

Geç Art Deco tarzı ve modern yapıların bulunduğu semtler çoğunlukla Şişli, Beyoğlu, Kadıköy, Fatih ve Beşiktaş olduğu görülmektedir. Günümüzde tarihi binaların çoğu ticari amaçla kullanılmaya başlanmıştır. Modernleşme süreci için mekânların dönüştürülmesi konutlarda kullanılan mobilyalarında değişimine sebep olmuştur. İç mekânda dönüşüm 1920 yılların ortalarında İstanbul'daki orta ve üst sınıf ailelerde başlamış ve 1930'lu yıllarda yaygın hale gelmiştir. Rum ve Yahudilerden oluşan zengin aileler İstanbul'da Art Deco'ya ait mobilya ve dekorasyon malzemelerine ilgi gösteren ilk kişiler olmuşlardır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde mevkilerini koruyan üst sınıf ailelerde modernleşme sürecinde modaya ilgi göstermişlerdir. Orta sınıflar ise mobilyaların düşük kalitede olanları alarak modayı takip ettiği görülmüştür (Devrim, 1997). Mobilyaların Art

Deco stiline sahip olması süsleme ve bezemeleri bünyesinden çıkarmamıştır. Bordürler, duvar kâğıtları, halılar, resimler ve aynalar stili açıkça ifade etmektedir. Nişantaşı ve Teşvikiye'nin ilerleyişi, Osmanlı hükümetini Topkapı Sarayı'ndan çıkarıp, Avrupa yakasındaki sahil hattına yerleşmesiyle aynı zamanlarda gerçekleşmiştir. İki semtin önemi Beyoğlu'na yakın oluşudur.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Grafik tasarımından mimarlığa tüm alanları etkileyen Art Deco, 1920'nin başlarında meydana gelmiş ve 1940'lı yıllarda Amerika ve Avrupa'da etkisini göstermiştir. Bilhassa ikinci dünya savaşı esnasında tüm dünyayı hâkimiyetine alan bir tarz olmuştur. Art Deco yalnızca bulunduğu çağda etkili olup sonlanan bir sanat tarzı olmamıştır. Art Deco, içerisinde birden fazla tarzı birleştirmesinin yanı sıra, tarza ait bütünlük sağlayan motifler, formlar ve desenler yapıların yüzeyinde ortaya çıkmıştır. Konutlarda eşya, obje veya süslemelerle de kimlik kazandırmıştır. 20. Yüzyılın başlarında etkili olan stil, sadeliğiyle beğeni toplayan milletlerarası bir tarz olmayı başarmıştır. Yaşam tarzlarını derinden etkileyen gösterişli ve üretken bir tarz şeklinde bilinmektedir. Tasarımın bütün alanlarını etkileyen bu tarzda güzellik, gösteriş, yenilik ve modern duruşuyla çağa damgasını vurmuştur.

Bütün ülkeler Art Deco tarzını kendi kültürleriyle harmanlanmıştır. Art Deco tarzına ait binalarda sık sık yelpaze, güneş ışınları, aşamalı katlar, geometrik desenler ön planda olmuştur. Farklı alanlarda kendi ispatlayan bu tarz halı, kumaş, yastık, mobilya gibi iç mekân tefrişlerinde sıklıkla kullanılmış ve algısını güçlendirmiştir. Ülkeler savaşın izlerini silmek için sanayileşmenin etkisiyle yeni yapılara ihtiyaç duyar haline geldikleri dönemde Art Deco tarzı ihtiyaçlara cevap vermiştir. Savaşın etkilerini en köklü şekilde yaşayan Türkiye Cumhuriyeti Art Deco tarzını benimsemekte zorluk çekmemiş eski ve yeni hükümet arasında köprü oluşturmuştur. I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönem ile 1923'ten sonra Batı'nın yerel etkisinde katılan Türkiye Cumhuriyeti çağın yeniliklerine ayak uydurmuş ve Batı'dan alıntılar yaparak benliğine katmıştır. Çağdaş yaşam tarzı adı altında görsel kültür elde etmeye çalışan Türkiye eski ve yeni arasındaki bağlarını güçlendirmeye çalışmıştır. Art Nouveau yapılarıyla dolu olan İstanbul, çağdaş olmanın yeni şeklini alarak benliğine kazandırmıştır. Hükümetin kamusal değişimiyle etkin hale gelmiştir. Çağdaş yapılarla dolu caddelere sahip bir Batı kenti haline gelmiştir. Yeni yöntem ve eski başkenti kendi tarzıyla tekrar biçimlenmiştir.

Bu çalışmada, Dünya'da ve Türkiye'de, Art Deco stilinde mimarlık başta olmak üzere sanatın tüm alanlarını etkilendiğini görmekteyiz. Bölge ve coğrafya fark etmeksizin etkisi altına alan akım tüm dünyada kendini göstermiştir. Bütün alanları birleştirirken kültürlerin modernleşme isteğini bütüncül olarak ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, A., Özgüven, B. ve Pehlivanoğlu, B. (2005). "Cihangir (İstanbul) Semti Tarihi Binaları Envanter Çalışması 2005", Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, Sayı: 5, s. 108.
- Anonim (1939). "Taksimde Bir Kira Evi", *Arkitekt*, Cilt: 9, Sayı: 5 -6, s. 102.
- Anonim, (1935). "İstanbul'da Yapılar (1928 - 1934)", *Arkitekt*, Cilt: 5, Sayı: 5, s. 153 - 154.
- Balamir, A. (2003). Mimarlık ve Kimlik Temrinleri - I: Türkiye'de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili. *Mimarlık Dergisi*, 313, 24. doi: <https://doi.org/10.32955/neujfa202461845>

- Batur, A. (2005). *To be Modern: Search for a Republican Architecture, Modern Turkish Architecture 1900 – 1980*. A. Evin, R. Holod, S. Özkan, (ed.), TMMOB Mimarlar Odası, s. 87.
- Bayer, P. (1992). *Art Deco Architecture*. London: Thames And Hudson Ltd.
- Bedrettin & Behçet, (1933). “Mimarlıkta İnkılap”, *Mimar, Cilt: 3, Sayı: 8*, s. 245 – 248.
- Benton, C., Benton, T. ve Wood, G. (2005). *Art Deco 1910 – 1939*. London: V&A Publications.
- Clouzot, H. (1997). *Art Deco Decorative Ironwork*. New York: Dover Publications.
- Darton, M. (1989). *Art Deco-An Illustrated Guide to the Decorative Style-1920-40*. London: Wellfleet.
- Devrim, Ş. (1997). Şakir Paşa Ailesi: Harika Çılgınlar, Semra KARAMÜRSEL (çev.), Milliyet Yayınları, İstanbul, s. 109.
- Duncan, A. (1988). *Art Deco*. London: Thames and Hudson.
- Erdem A. ve Yıldırım, B. (2015). “Taksim Meydanı’nın Cumhuriyet’in Kamusal Alanı Olarak İnşası”, *Tasarım + Kuram, Sayı: 19*, s. 97.
- Gülersoy, Ç. (2003). Beyoğlu’nda Gezerken, Çelik Gülersoy Vakfı Yayını, İstanbul, s. 163.
- Gümüşeli, N. (2016). *Cihangir mahallesi ve Art Deco* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hasbora, H. (1998). *İstanbul Art Deco Mimarisinde Apartman Cephe Tipolojisi* (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kayaalp, A. (2018). *Asrileşen İstanbul: 1923-1940 Yılları Arasında İstanbul’da Güzel Sanatlar ve Mimarlık Alanında Art Deco* (Sanatta yeterlik tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kim, Y. M. (2000). *Art Deco: Architecture & Design Library*. New York: Friedman/Fairfax Publications.
- Klein, D. (1974). *All Colour Book of Art Deco*. London: Octopus Books.
- Loeb, M. (1972). *Art Deco Design and Motifs*. New York: Dover Publications.
- Lussier, S. (2003). *Art Deco Fashion*. London: V&A Publications.
- Özbayraktar, M. (1996). *20.yy Mobilya Tasarımı İle Mimarlığı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme* (Yüksek lisans tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Özgüven. B, (2009). *Thirteenth International Congress Of Turkish Arts - Art Deco Architecture in Istanbul*. Budapest: Hungarian National Museum.
- Reis, R. A. (2009). *Building America Then and Now: The Empire State Building*. New York: Chelsea House Publishers.
- Samuels, C. (2003). *Art Deco Textiles*. London: V&A Publications.
- Şenyapılı, B. (2008). *Art Deco ve Pochoir*. *Arredamento Mimarlık Dergisi*, 217, 106-110.
- The Pepin Press. (2007). *Art Deco Fashion*. Amsterdam: Pepin Press.
- Yusufoğlu, T. (2014). *Art Deco Akımı Bağlamında Kadın Giyimi* (Yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.